

Macht, zorg en vrouwelijke genieën: 30 jaar na Joke Smit

Elisabeth Kool – inleiding ter gelegenheid van het evenement '30 jaar na Joke Smit' – 24 september 2011

De eerste keer dat Hedy, ik en wat anderen samen kwamen om te praten over deze middag, hikten we bij het kiezen van een thema op twee benen. Het ene been was het artikel van Joke uit 1972, met de titel: Waar zijn de vrouwelijke genieën? Meisjes doen het in het onderwijs tegenwoordig gemiddeld beter dan jongens. Maar waar komen ze daarna uiteindelijk terecht? Toen ik ruim 25 jaar geleden politicologie studeerde bestond al de helft van de studenten uit vrouwen. Dat zie je helemaal niet terug in het aantal hoogleraren politicologie nu. Komt dat dan door wat Cindy Lauper destijds zong: *Girls just wanna have fun*? Zijn vrouwen verwende prinsesjes? Ik stel hier tegenover dat het gebrek aan vrouwen op hogere en invloedrijke posities in de maatschappij, niet als een urgent probleem wordt gezien. Echter zolang het vooral mannen zijn die dit soort posities verwerven, gaat daar een signaal vanuit dat vrouwen er minder geschikt voor zijn. De eenzijdigheid in de dagelijkse mediabeelden en -verhalen van enerzijds respectabele deskundige mannen en anderzijds modieuze moederende vrouwen, versterkt dat signaal. In het begrip 'vrouwelijk genie' ligt wellicht nog steeds de problematiek van onbewuste discriminatie besloten. Bij een genie denk je toch onwillekeurig aan een witte (oude) man, iemand als Einstein. Waarom de potentiële vrouwelijke genieën niet boven komen drijven, is een wezenlijke vraag, en daarom gekozen in de titel van deze middag.

Maar er was dus ook een ander thema wat we evenzeer belangrijk vonden, namelijk dat het feminisme van Joke Smit, Hedy en vele anderen uit de 2^e golf, ging over een heel ander soort maatschappij, waarin macht en zorg evenredig werd verdeeld. Vandaar ook deze termen in de titel van deze middag. De liedtekst die Joke Smit uiteindelijk maakte in haar laatste levensjaar, is een goede samenvatting van haar ideeën daarover en een soort 'geestelijk testament'. Nu, 30 jaar zal ik daar bij stil staan a.d.v. de strofes die mij het meeste aanspreken.

Er is een land waar vrouwen willen wonen

Waar onrecht niet als een
natuurgegeven wordt beschouwd
Waar allen zorgen voor wie hulp behoeven
En niet vanzelf een man de leiding houdt

Er is een land waar mensen willen wonen
Waar steeds opnieuw wordt nagegaan wie zwak zijn en wie sterk
Waar niemand wint ten koste van een ander
En 't brood verdienen met maar vijf uur werk

Een deel van het lied dat Joke Smit schreef in haar laatste levensjaar

Waar onrecht niet als een natuurgegeven wordt beschouwd

Het staat in Nederland allang niet meer ter discussie dat vrouwen dezelfde kans moeten hebben als mannen. Er is meer 'vrouwenpower', meer aandacht voor vrouwen en het is *not done* om te zeggen dat vrouwen ondergeschikt zijn. Maar veel mensen maken de denkfout dat dáárom het ideaal van gelijke kansen gerealiseerd is, terwijl gelijke kansen niet alleen gaat over zelfontplooiing en economische zelfstandigheid. Het gaat evenzeer om kansen op een positie in de maatschappij waar je status en invloed mee verwerft. En dat kan pas verbeteren als je zegt: die gelijke kansen kunnen er helemaal nog niet zijn, want zo zit onze psychologie niet in elkaar. Sterker nog, het ideaal van gelijke kansen is waarschijnlijk een doel dat een permanente uitdaging blijft voor onze maatschappij, en het onderkennen dat kansen ongelijk zijn, is pas de eerste stap naar een verbetering daarvan.

Dat macht – en daarmee kansen - zo onevenredig verdeeld zijn ervaren mensen echter momenteel helaas niet als onrecht: er zijn nu eenmaal winnaars en verliezers en vrouwen worden dan niet eens als verliezers gezien: zij hebben blijkbaar van nature een andere taak. Dit is één verklaring voor het gebrek aan gevoel van urgentie over het feit dat macht zo onevenredig is verdeeld. De frase uit het lied van Joke Smit zou je in deze tijd daarom misschien kunnen herformuleren als volgt: *waar ongelijke kans op aanzien en invloed als een natuurgegeven wordt beschouwd*.

Waar allen zorgen voor wie hulp behoeven

In het laatste levensjaar van Joke, nu dertig jaar geleden, heb ik als puber geleerd dat zorgen draait om je inleven in een ander, en diens handen en voeten zijn. Dat vergt dat je je bescheiden opstelt en goed oplet hoe de ander zich voelt en wat hij wil. Maar als je iets wilt bereiken in de maatschappij, moet je jezelf juist profileren en je strategisch opstellen ten opzichte van anderen. In besturen enerzijds en zorgen anderzijds zit dus een fundamenteel ander zwaartepunt in de houding die je moet aannemen ten opzichte van de medemens. Het ideaal van Joke en andere feministen van de 2^e golf was dat mannen en vrouwen beide houdingen zouden aanleren, opdat iedereen zou kunnen zorgen voor wie hulp behoeven.

En niet vanzelf een man de leiding houdt

Het is gelukkig zo dat er meer vrouwen dan vroeger leiding nemen en invloed uitoefenen. Ook vrouwen die hier aanwezig zijn, zoals de Joan Ferrier en Sylvia Borren. Voor deze vrouwen heb ik veel respect. Maar het is gek, op bijvoorbeeld een foto van een groep regisseurs tijdens het festival van Cannes, zie je als door een soort gezichtsbedrog, doordat er één vrouw bij staat, niet meer dat er 27 mannen omheen staan. Net zoiets als die ene smurfin, waarmee alle vrouwen zijn vertegenwoordigd. Dus de ongelijke verdeling van macht is niet 'zichtbaar', daarvoor bestaat een soort blinde vlek. Als mensen wel zien dat die verdeling zo ongelijk is, zijn ze geneigd te zeggen: zie je wel die ene vrouw is er al, de rest volgt wel, het lost zich vanzelf op. Ook door dit soort mechanismen ontbreekt het gevoel van urgentie over die ene vrouw tussen 27 mannen. Sowieso wordt over problemen van machtsongelijkheid veel minder gesproken dan in de tijd van Joke.

Machtsongelijkheid als democratisch tekort

Ik denk daarom dat het belangrijk is de machtsongelijkheid aan de kaak te stellen als een ernstig democratisch tekort, omdat de maatschappelijke agenda vanuit een eenzijdig wit, mannelijk perspectief wordt bepaald. Dat vrouwen zo weinig te vinden zijn in de top van

het bedrijfsleven, de politiek en de wetenschap is een deelprobleem daarvan. Hoeveel vrouwen zijn er vertegenwoordigd *achter de schermen* in onze maatschappij? In jury's voor prijzen, commissies ter beoordeling van subsidie- aanvragen, adviescommissies ten behoeve van het politieke bedrijf? En in hoofdredacties bij uitgeverijen, in de media? En hoe is de man-vrouw- verhouding in discussieprogramma's en op de opiniepagina's? De grote scheefheid die er nu is heeft de consequentie dat belangrijke besluiten over wie er aan het woord komt, welke thema's er toe doen, hoe die worden aangepakt en hoe het geld wordt besteed, voornamelijk door mannen worden genomen.

Misschien dat het argument van democratische legitimiteit het gevoel van urgentie van evenredige machtsverhoudingen vergroot. En natuurlijk geldt dat voor diversiteit in het algemeen. Alle soorten mensen moeten invloed kunnen uitoefenen op de maatschappelijke agenda.

Er is een land waar mensen willen wonen

Maar het lied van Joke en de idealen van de feministen van de 2^e golf behelsde veel meer dan gelijke kansen voor vrouwen. Het is eigenlijk niets minder dan een regelrechte utopie, een 'groot verhaal'. En geheel in lijn met de stelling van Joke dat vrouwen groot moesten gaan denken. Maar ja, als ik bepaalde strofes uit het lied lees denk ik onwillekeurig: *ja hoor ma, keep on dreaming*. Destijds als puber vond ik de titel 'Het land waar vrouwen willen wonen' al zo hoogdravend. En nu denk ik: waar is dan dat land? *Waar allen zorgen voor wie hulp behoeven, Waar steeds opnieuw wordt nagegaan wie zwak zijn en wie sterk; Waar niemand wint ten koste van een ander?*

Ik kan het bijna niet serieus nemen. Ik heb last heb van 'idealistische malaise', een gevoel dat het geen zin heeft om je in te zetten voor een betere wereld, omdat het zo ongrijpbaar is en ik me machteloos voel. Het lijkt wel of de maatschappij is uit- ontwikkeld. Het einde van de ideeën- geschiedenis, zo noemt ene Francis Fukuyama dat. Maar wacht eens, dat kan toch niet waar zijn? Waarom zou ik niet blijven geloven in die idealen, als zij mij aanspreken? Al lijkt het mijlenver?

Zoals velen met mij blijkens onderzoek van het SCP heb ik een prima leven, maar ben ik niet happy met de maatschappij. Ja, wat wil je: buiten onze welvarende regio is er te veel mis om echt tevreden te kunnen zijn. De Noordpool smelt en er sterven jaarlijks 1,5 miljoen kinderen aan diarree. En dan hebben we net een bankencrisis gehad, gaan de topmannen gewoon weer verder met zelfverrijking. Over onze democratie zegt iedereen: het werkt niet zo goed, maar we hebben niks beters.

Hoezo gaan we dan niet verder met iets beters te bedenken? Waarom zou je – als mensheid - überhaupt met deze gang van zaken en problemen die er op ons afkomen genoeg nemen? Als het mogelijk is e-phones en I-pods te ontwikkelen, waarom dan niet een beter functionerende maatschappij? Ook als je dat zelf niet zal meemaken - want het is een proces dat generaties zal duren, met vallen en opstaan en zo - kan je wel doorgaan met nadenken over mogelijkheden en onderzoeken hoe gaandeweg een andere organisatie van de maatschappij kan ontstaan: *Waar allen zorgen voor wie hulp behoeven; Waar steeds opnieuw wordt nagegaan wie zwak zijn en wie sterk; Waar niemand wint ten koste van een ander.*

Zeker nu door Hans Achterhuis is vastgesteld dat de concurrentie- ideologie van het neoliberalisme ook maar een utopie is, zou ik graag willen dat de feministische utopie opnieuw wordt bekeken. Natuurlijk moet je daarbij je doelen afstemmen op de hedendaagse tijd en voortschrijdende inzichten, geen irreële dingen willen en gebruik maken

van wetenschappelijke resultaten en experimenteren in de praktijk. Maar een beetje groot denken over hoe we het graag zouden willen hebben, mag nu wel weer eens, vind ik.

Waar steeds opnieuw wordt nagegaan wie zwak zijn en wie sterk

Deze frase gaat over het idee van Joke om een 'plan van de macht' te maken, dat diende om het probleem op te lossen dat in een maatschappij onvermijdelijk bepaalde partijen zwak staan. Welke mensen dat zijn kan veranderen in de tijd, en daarom was een plan nodig om machtsongelijkheden permanent in de peiling te houden. Joke heeft echter geen tijd gehad het Plan van de Macht concreet uit te werken.

Als ik het idee naar deze tijd vertaal, lijkt me een logische stap om tot een Plan van de Macht te komen dat je niet opkomt voor de zwakken, maar dat je macht verdeelt op zo'n manier dat mensen in zwakke posities evenredig kunnen meebeslissen. In feite heb je het dan over vernieuwing van bestuur en besluitvormingstechnieken, die je zowel in de democratie als in de economie geleidelijk kan gaan invoeren. Omdat het te ver reikt, zal ik hier nu niet op in gaan, maar ik wil wel gezegd hebben dat daar interessante concrete aanknopingspunten voor zijn, waar we in de workshop '(Groot) denken over macht, zorg en samenwerken' nader bij stil zullen staan.

Waar niemand wint ten koste van een ander

Deze frase refereerde aan de stelling van Joke Smit dat als alternatief voor het zogenaamde mannelijke competitie-model er 'samenwerkings- en overtuigingsmodellen' moesten worden ontwikkeld. Als je dat consequent doortrekt naar deze tijd dan zou zij, net als vele anderen dat nu in toenemende mate doen, wensen dat er een alternatief wordt bedacht voor de kapitalistische, op winst en groei gerichte, economie. Ik zelf geloof dat de competitie-ideologie is doorgedrongen tot in het hart van onze cultuur en moraal, wat je het beste kan zien in entertainmentprogramma's. Of het nou gaat om lekker koken, het zoeken van een partner die toevallig boer is of de aanloop naar de verkiezingen: het moet allemaal in de context van een wedstrijd, die bovendien vaak gepaard gaat met extreem vernederen van verliezers. Die ontwikkeling is iets wat mij vreselijk tegenstaat. Gelukkig komt in wetenschappelijke kring steeds meer aandacht voor de menselijke neiging tot het maken van afspraken en samenwerken, zoals bijvoorbeeld wordt besproken in boek *het Knuffelinstinct*.

Ook wil ik noemen Elinor Ostrom, atypische Nobelprijs-winnares, die ontdekte dat mensen gemotiveerd en vruchtbaar samenwerken als zij goed communiceren. Een economie gebaseerd op samenwerking in plaats van competitie is een idee waar ook bijvoorbeeld de Vereniging Solidair al jaren mee bezig is. Zij ontwikkelen projecten om hiermee te experimenteren, zoals het 'het broodfonds' dat in toenemende succes heeft.

En 't brood verdienen met maar vijf uur werk

De praktische invulling van het androgyne ideaal: een 5-urige werkdag voor iedereen – impliceert dat de organisatie van de economie moet worden aangepast aan het feit dat mensen zorg- en opvoedtaken hebben. Waaraan iemand als Saskia Poldervaart toevoegt dat mensen ook ruimte moeten hebben om allerlei maatschappelijk relevant werk te doen. In zo'n economie telt niet alleen het geld dat wordt verdiend, maar ook het sociale rendement van wat mensen doen. Feministische economen zoals Thera van Osch werken dit verder uit met ideeën over de '*Economy of care*' en zorgarbeid als economische variabele a.d.v. BOA-

quote. En Nicky Pouw met een model voor het in kaart brengen van 'social provisioning' in de *Inclusive Economy Matrix*.

Dus allerlei mensen zijn bezig met ideeën en praktijken, die interessant en bruikbaar zijn om verder te gaan met een gezamenlijk uit te werken – deels feministisch – verhaal over een maatschappij en economie die zijn gebaseerd op zorgzaamheid, samenwerken en een democratie waar evenredige invloed van mensen in zwakke posities is gegarandeerd.

Workshops bijeenkomst 30 jaar na Joke Smit

- 1 Is er een land waar alle vrouwen willen wonen?**
Organisatie: Mama Cash i.s.m. Vrouwen tegen Uitzetting, Commission for Filipino Migrant Workers, International Committee for the Rights of Sex Workers in Europe en Transgender Netwerk Nederland.
Moderators: Ingrid Verver en Esther Vonk
- 2 Strategie voor het organiseren van beweging**
Organisatie: Women Inc., moderator: Jannet Vaessen; speciale gast: Hedy d'Ancona
- 3a Het probleem van de vrouwelijke genieën, over subtiele seksdiscriminatie**
Organisatie: FemNet van Groen Links; moderatoren Sezgin Cihangir en Marie Christine van der Gronde
- 3b Prinsessen versus genieën, gender en speelgoed anno 2011**
Organisatie: FemNet van Groen Links; moderatoren: Hann van Schendel en Hanneke Felten
- 4a Zin en onzin van 4 dagen werken**
Organisatie: PvdA- vrouwen; moderator: Ketlik Yucel; inleiding: Mariette Hamer en/ of anderen
- 4b Kinderopvang van parkeerplaats tot ontwikkelcentrum**
Organisatie: PvdA- vrouwen; moderator: Maria Scali; inleiding: Mariette Hamer en/ of anderen
- 5 Emancipatie: geen gender rechtvaardigheid zonder verandering in de rol van mannen**
Organisatie: Wo=Men; moderator; Jan Reynders, speciale gast: Roos Wouters
- 6 (Groot) denken over macht, zorg en samenwerken; alternatieve en feministische visies op economie en democratie**
Organisatie: Elisabeth Kool; moderator: Sylvia Borren; speciale gasten: Saskia Poldervaart, Thera van Osch, Nicky Pouw, Biba Schoenmaker, Damaris Matthijsen en Nadia Bouras
- 7a 'Van moeder op dochter' wordt vervolgd**
Aletta en de Vereniging voor Vrouwengeschiedenis; Moderator: Anneke Ribberink;
speciale gast: Susan Legêne
- 7b Gender in de twintigste eeuw**
zie 7a

Zusters, wees moedig, scherpzinnig, eendrachtig

Ik ben nu 47 jaar en op de leeftijd dat mijn moeder haar laatste levensjaar beleefde. Als ik terug denk aan haar in die tijd, is het vooral haar enorme bezorgdheid, die soms ook uitmondde in bozige frustratie, over de afnemende slagkracht van de vrouwenbeweging. Memorabel in dat verband is een artikel dat zij al eerder schreef in 1978, 'Is het feminisme ten dode opgeschreven?' Voor haar stond vast dat een versnippering, uitmondend in tegenstellingen, naar de teloorgang zou leiden. Daarom was het essentieel om elkaar te vinden in gezamenlijke strijdpunten en daar ook voor gaan tot ze bereikt waren. Vrouwen in

die tijd vonden dat ook en nog voor haar overlijden ontstond er het kamerbreed vrouwenoverleg. Maar Joke ging al weer een stap verder en kwam tot de conclusie dat een vrouwenpartij nodig was.

Vandaag, exact op deze datum van 24 september, is het 30 jaar geleden dat Joke Smit werd begraven op Zorgvlied. Vandaag exact 30 jaar geleden liepen aan haar baar vrouwen uit de PvdA, het CDA, VVD, D66, en ook Anja Meulenbelt, hier aanwezig waar ik heel blij mee ben. Joke regelde dat bewust zo en in deze tijd zou ze bovendien hebben gezorgd dat er vrouwen uit verschillende culturen vertegenwoordigd zouden zijn. Ook de tekst op haar grafsteen – hier afgebeeld- diende het doel te hameren op het belang van samenwerken.

Een vrouwenpartij is er niet gekomen. Maar evengoed ben ik onder de indruk van het feit dat vele organisaties deze middag gezamenlijk gestalte geven. Het is precies in de geest van Joke dat dat ons is gelukt. En dit is het resultaat van ons samenwerkingsverband:

Maar.... daarmee zijn we er niet. Zoals gebruikelijk is de bedoeling dat in elke workshop er iets concreets wordt geproduceerd. Het zou mooi zijn als dat, in de geest van Joke Smit, een gezamenlijk strijdpunt kan zijn. Want de meeste dingen die velen van ons zouden willen, staan ver af van de huidige politieke en maatschappelijke werkelijkheid. Lobbyen met goede argumenten heeft alleen zin als het gepaard gaat met druk uitoefenen als groep. Dat kan niet zonder samen te werken en Joke Smit hamerde daar daarom op. Het coördineren van dit resultaat was een hele klus, maar het is precies in de geest van Joke dat nu zoveel organisaties aan deze dag meewerken.

Joke zou het concurrentie- ideaal hebben afgewezen omdat je samenwerking en krachtenbundeling dan wel kan schudden. Voor mij is de hamvraag: hoe krijg je dat ideaal van samenwerken terug en daarmee die echte pressiemacht, die we vroeger in de jaren zeventig wel hadden? Ik ben heel blij dat Women Inc. in hun workshop met het thema *Strategie voor het organiseren van beweging* aan de slag gaat. Ik hoop dat deze vraag daarbij ook wordt meegenomen.

In ieder geval ben ik er – met mijn moeder - van overtuigd dat vrouwen het beste als groep kunnen proberen hun macht te vergroten. En dat daarom alle vrouwen er persoonlijk belang bij hebben te vermijden om elkaar onderuit te halen. Verschil van mening is prima, maar je kan dat gepaard laten gaan met een respectvolle toon, met ‘wederzijdse hoogachting’, zoals Joke dat formuleerde.